

2012 Yılında Tarım: Üretim Geriliyor, İthalat Artıyor

Dr. Necdet ORAL¹

Türkiye’de neoliberalizm, 12 Eylül darbesinin 24 Ocak Ekonomik Kararları’nı koruması altına almasıyla başladı. Tarım sektörü istikrar programlarına bu süreçte girdi. 1980’li yıllardan sonra tarımda neoliberal politikaların uygulanması ile bir dizi değişim ve dönüşüm süreci yaşandı. Devletin 1950-1980 yılları arasındaki tarımı destekleyen tavrı değişti; destekleme alımları, girdi ve kredi sübvansiyonları şeklinde üç ayaktan oluşan rolü küçültüldü.

Neoliberalizmin ilk dokuz yılı (1980-1988) köylülüğün görelî durumunun dramatik boyutlarda bozulduğu bir dönem oldu. Cumhuriyet tarihi boyunca köylülük, bu şiddette bir bölüşüm şoku ile daha önce de, daha sonra da karşılaşmamıştır.

1980’li yıllardan beri uygulanan politikalarla devlet-köylü ilişkisinin yerini sermaye-köylü ilişkisi almaya başladı. IMF-Dünya Bankası patentli programlar küçük üreticiliğın çözülme sürecini hızlandırdı. Küçük ölçekli çiftçiler üretimden çekilirken, yerini tarım şirketlerine dayalı bir yapı almaya başladı.

IMF, 1 Ocak 2000’de başlatılan stand-by programıyla ekonomiye ve tarıma el koydu. 2000’li yılların en kapsamlı yapısal dönüştürme programı, Dünya Bankası aracılığıyla tarımda uygulandı. Bankanın hazırladığı Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) tarımda fiyat, girdi ve kredi desteklerinin kaldırılarak doğrudan gelir desteği (DGD) sistemine geçilmesini, tarım birliklerinin işlevsizleştirilmesini, bazı ürünlerde kota uygulamasını, bazılarında ise üretim alanlarının daraltılmasını içeriyordu. Projenin uygulamadaki etkileri tarım sektörü için oldukça yıkıcı etkilere yol açtı. Bunlar; tarımda hızlı çözülme, kırdan kente göç, tarımdaki dağıtım, pazarlama ve ar-ge etkinliklerinin yerli ve yabancı tekellere devredilmesi olarak sayılabilir.

Tarımdaki dönüşüm iç dinamikler kadar dış dinamiklerin de ürünüdür. Çokuluslu şirketler az gelişmiş ülkelerde tarımı çeşitli mekanizmalarla kontrol altına almaktadır. Tarımda doğrudan yatırıma girmekte veya tarımı denetim altına almak için yerli taşeronlar kullanılmaktadırlar. Türkiye’de de çiftçileri girdi, kredi ve pazarlama mekanizmalarıyla kontrol etmektedirler. Buna, son 20 yıllık dönemdeki ekonomik krizler sonrası piyasa değerleri düşen gıda şirketlerinden birçoğunun yabancı sermayeli tekeller tarafından satın alındığı da eklemek gerekir.

Günümüzde girdi sağlamadan üretime, işleme ve pazarlamaya kadar tüm süreç çokuluslu şirketler veya onların taşeronları tarafından kontrol edilmektedir. Süreç, yabancı sermayeli şirketlerin sözleşmeli üretim aracılığıyla tarım ve gıdayı doğrudan denetim altına alması yoluyla ivme kazanmaktadır.

Tarımda istihdam geriliyor: Bu olumsuzlukların sonucu olarak çiftçi tarımdan kopmaktadır. 2000 yılında tarımdan geçimini sağlayan çiftçi sayısı 7.8 milyon kişi iken, 2012 sonunda 6.1 milyon olmuştur. Yani 1.7 milyon çiftçi tarımdan

---

¹ Ziraat Mühendisleri Odası Bursa Şubesi

kopmuştur. 2000 yılında tarımın istihdamdaki payı yüzde 36 iken 2012 sonunda yüzde 24.6'ya düşmüştür.

2000'li Yıllarda Tarımın İstihdamdaki Payı (Bin kişi)

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarım		Sanayi	Hizmetler
		Kişi	%		
2000	21.581	7.769	36,0	3.810	10.001
2001	21.524	8.089	37,6	3.774	9.661
2002	21.354	7.458	34,9	3.954	9.942
2003	21.147	7.165	33,9	3.846	10.135
2004	19.632	5.713	29,1	3.919	9.999
2005	20.067	5.154	25,7	4.178	10.735
2006	20.423	4.907	24,0	4.269	11.247
2007	20.738	4.867	23,5	4.314	11.557
2008	21.194	5.016	23,7	4.441	11.737
2009	21.277	5.240	24,6	4.079	11.958
2010	22.594	5.683	25,2	4.496	12.415
2011	24.110	6.143	25,5	4.704	13.263
2012	24.821	6.097	24,6	4.751	13.973

Kaynak: TÜİK

Tarımda büyüme hızı düşük: 2000'li yılların başında uygulanmaya başlanan IMF ve Dünya Bankası patentli politikalar sonucu tarımdaki büyüme hızı gayri safi yurtiçi hasıladaki (GSYH) büyüme hızının altında kalmıştır. Bu dönemde ekonominin genelinde yıllık ortalama büyüme oranının yüzde 4.5 olarak gerçekleşmesine karşılık, tarımdaki büyüme hızı yüzde 2.4'te kalmıştır.

Tarım Sektörü Katma Değerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYH) Payı (1998 Bazlı, Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	GSYH		Tarım Katma Değeri		Tarımın GSYH'deki Payı (%)
	Miktar (Milyon TL)	Gelişme Hızı (%)	Miktar (Milyon TL)	Gelişme Hızı (%)	
1999	67.841	-	8.260	-	12,2
2000	72.436	6,8	8.845	7,1	12,2
2001	68.309	-5,7	8.147	-7,9	11,9
2002	72.520	6,2	8.861	8,8	12,2
2003	76.338	5,3	8.684	-2,0	11,4
2004	83.486	9,4	8.929	2,8	10,7
2005	90.500	8,4	9.571	7,2	10,6
2006	96.738	6,9	9.701	1,4	10,0
2007	101.255	4,7	9.047	-6,7	8,9
2008	101.922	0,7	9.434	4,3	9,3
2009	97.003	-4,8	9.769	3,6	10,1
2010	105.886	9,2	9.999	2,4	9,4
2011	115.175	8,8	10.605	6,1	9,2
2012	117.754	2,2	10.977	3,5	9,3

Kaynak: TÜİK

Tarımda yoksulluk artıyor: TÜİK'in yayımladığı GSYH ve istihdam verilerinden hazırlanan aşağıdaki tablo; tarımda istihdam başına katma değerdeki gerilemeyi (yoksullaşmayı) yansıtmaktadır.

Çalışan Başına Tarım Katma Değeri

Yıllar	Tarım Sektörü Katma Değeri (Milyon TL)	Tarım İstihdamı (Bin kişi)	Tarımda Çalışan Başına Katma Değer (TL)
2000	8.260	7.769	1.063
2001	8.147	8.089	1.007
2002	8.861	7.458	1.188
2003	8.684	7.165	1.212
2004	8.929	5.713	1.563
2005	9.571	5.154	1.857
2006	9.701	4.907	1.977
2007	9.047	4.867	1.859
2008	9.434	5.016	1.881
2009	9.769	5.254	1.859
2010	9.999	5.683	1.759
2011	10.605	6.143	1.726
2012	10.977	6.097	1.800

Kaynak: TÜİK

Türkiye tarımda net ithalatçı konumda: Uluslararası standart sanayi sınıflamasına göre (ISIC Rev. 3), son on yıldan yedisinde tarım ürünleri ithalatı ihracatı geçmiş; 2008’de ithalat 6.4, tarımsal dış ticaret açığı ise 2.3 milyar dolara ulaşarak Cumhuriyet tarihinin rekoru kırılmıştı. 2009’da küresel kriz nedeniyle gerileyen ithalat 2010 yılından itibaren yeniden tırmanışa geçti, 2011’de zirveye ulaştı. İthal edilen başlıca ürünler bitkisel ham yağ, yağlı tohumlar, pamuk ve buğdaydır.

**Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC Rev.3) Göre
Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
2000	1.659	2.123	-464
2001	1.976	1.409	567
2002	1.754	1.704	50
2003	2.121	2.535	-414
2004	2.645	2.765	-120
2005	3.468	2.826	643
2006	3.611	2.935	676
2007	3.883	4.672	-789
2008	4.177	6.433	-2.256
2009	4.536	4.625	-89
2010	5.091	6.490	-1.399
2011	5.353	8.944	-3.591
2012	5.382	7.502	-2.120

Kaynak: TÜİK

Uluslararası standart ticaret sınıflamasına göre (SITC Rev.3), 2011 yılında tarım ürünleri ithalatında Cumhuriyet tarihinin rekoru kırılarak 17.6 milyar dolar olmuş; ihracat ise 15.3 milyar dolarda kalmıştır. Tarım ürünleri dış ticaret açığı ise 2.3 milyar dolara ulaşmıştır.

Tarımsal hammadde dış ticaretinde net ithalatçı konumda olan Türkiye gıda maddeleri dış ticaretinde ise net ihracatçıdır. Bu alandaki dış ticaret özel sektör

talepleri doğrultusunda şekillenmekte olup; gıda sektörü ithal ettiği hammaddeyi işleyerek yine yurtdışına satmaktadır.

DTÖ Tanımına Göre (SITC Rev.3) Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat			İthalat			Denge
	Gıda Maddeleri	Ham Maddeler	Toplam İhracat	Gıda Maddeleri	Ham Maddeler	Toplam İthalat	
2000	3.543	313	3.855	2.133	2.023	4.156	-301
2001	3.997	352	4.349	1.487	1.592	3.079	1.270
2002	3.668	384	4.052	1.912	2.083	3.995	57
2003	4.735	522	5.257	2.791	2.473	5.265	-8
2004	5.892	610	6.501	3.090	2.969	6.059	442
2005	7.714	595	8.309	3.284	3.196	6.480	1.829
2006	7.932	702	8.633	3.486	3.800	7.286	1.347
2007	9.007	762	9.769	5.167	4.645	9.813	-44
2008	10.705	768	11.474	8.503	4.535	13.038	-1.564
2009	10.582	608	11.190	6.108	3.523	9.631	1.559
2010	11.869	795	12.664	7.413	5.467	12.880	-216
2011	14.207	1.072	15.279	10.653	6.922	17.574	-2.295
2012	15.035	968	16.005	10.419	5.950	16.369	-364

(*) Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması, Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Son 10 yılda buğday ve mısır ithalat bedeli 8.7 milyar dolar: Son 10 yıllık dönemde, 23 milyon ton buğday ithalatı yapılarak karşılığında 6.9 milyar dolar ödenmiştir. Mısırdan 7.5 milyon tonluk ithalatın karşılığı 1.8 milyar dolar olmuştur. İthal edilen 2.8 milyon ton çeltiğin bedeli ise yaklaşık 1.2 milyar dolardır.

2000’li Yıllarda Hububat İthalatı

Yıllar	Buğday		Mısır		Çeltik	
	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon \$)
2000	964	126	1.286	147	304	60
2001	347	50	537	66	135	24
2002	1.117	150	1.180	134	293	49
2003	1.846	278	1.818	276	248	56
2004	1.065	222	1.050	190	166	62
2005	136	25	218	47	303	97
2006	240	53	31	13	273	89
2007	2.147	570	1.128	269	196	113
2008	3.708	1.483	1.151	382	240	173
2009	3.393	902	485	135	227	135
2010	2.554	655	452	124	535	265
2011	4.755	1.623	381	136	350	152
2012	3.495	1.042	807	246	242	103

Kaynak: TÜİK

Pamukta yıllık ithalat 1 milyar doların üzerinde: 1980’lere kadar pamuk ihracatçısı olan Türkiye, kullandığı pamuğun yarısını ithal eder hale gelmiştir. Türkiye günümüzde Çin’den sonra ikinci büyük pamuk ithalatçısıdır. Son 10 yıllık dönemde ithal edilen 7 milyon ton pamuğa ödenen döviz yaklaşık 11 milyar dolardır.

2000'li Yıllarda Yağlı Tohumlar ve Pamuk İthalatı

Yıllar	Ayçiçeği		Soya		Pamuk	
	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon \$)
2000	524	103	387	83	567	677
2001	183	43	321	67	454	497
2002	129	42	612	140	541	493
2003	541	153	831	227	557	667
2004	482	157	682	227	585	836
2005	491	162	1.155	329	776	908
2006	372	117	1.017	265	754	970
2007	596	260	1.231	410	946	1.278
2008	456	365	1.239	648	613	1.000
2009	468	241	974	429	753	1.003
2010	649	350	1.756	742	889	1.720
2011	906	590	1.298	687	604	1.850
2012	754	444	1.195	685	614	1.275

Kaynak: TÜİK

Yağlı tohum türevlerinde yıllık ithalat 3 milyar doları aştı: Yerli üretim Türkiye'nin bitkisel yağ ihtiyacının ancak yüzde 30'una yetmekte olup; yağ açığı yağlı tohum ya da ham yağ ithalatıyla karşılanmaktadır. Son 10 yılda yağlı tohum, ham yağ ve küspe ithalatı için ödenen bedel 20 milyar doları geçmiştir.

2000'li Yıllarda Yağlı Tohum ve Türevleri İthalatı (Milyon \$)

Yıllar	Yağlı Tohum	Ham Yağ	Küspe	Toplam
2000	225	303	147	675
2001	133	279	91	503
2002	223	340	88	650
2003	424	415	115	954
2004	464	429	205	1.098
2005	597	626	175	1.398
2006	525	797	113	1.435
2007	874	648	171	1.693
2008	1.304	1.456	234	2.994
2009	910	944	204	2.058
2010	1.393	801	296	2.490
2011	1.358	1.338	426	3.122
2012	1.249	1.632	755	3.636

Kaynak: Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği

İşlenen araziler azalıyor: Çiftçiler 2000-2013 yılları arasında 3.2 milyon hektar araziyi işlemekten vazgeçmişlerdir. 1990 yılı baz alındığında boş bırakılan alanlar 4.3 milyon hektara ulaşmaktadır.

Yıllara Göre Tarım Arazilerindeki Değişimler (Bin Hektar)

Yıllar	Tarla Alanı		Sebze	Toplam	Meyve	Toplam
	Ekilen	Nadas	Bahçesi	İşlenen Alan	Bağ Zeytin	Tarım Alanı*
1990	18.868	5.324	635	24.827	3.029	27.856
1995	18.464	5.124	785	24.373	2.461	26.834
2000	18.207	4.826	793	23.826	2.553	26.379
2001	18.087	4.914	799	23.800	2.550	26.350
2002	18.123	5.040	831	23.994	2.585	26.579
2003	17.563	4.991	818	23.372	2.656	26.028
2004	18.110	4.956	805	23.871	2.722	26.593
2005	18.148	4.876	806	23.830	2.776	26.606
2006	17.440	4.691	853	22.984	2.895	25.879
2007	16.945	4.219	815	21.979	2.909	24.888
2008	16.460	4.259	836	21.555	2.950	24.505
2009	16.217	4.323	811	21.351	2.943	24.294
2010	16.333	4.249	802	21.384	3.010	24.394
2011	15.692	4.017	810	20.519	3.091	23.614
2012	15.464	4.286	827	20.577	3.213	23.795

(*) Çayır ve mera arazileri hariç, Kaynak: TÜİK

Bitkisel üretim artmıyor: Ekili alanlarının yüzde 75'inde hububat üretilen Türkiye'de, yılda en az 18.5 milyon ton buğday üretilirse nüfusa yetmektedir. 2007-2008 yıllarında bu miktarın altında kalan üretimle dışa bağımlı konuma gelinmiştir. Bu durum küresel ısınmanın yol açtığı kuraklıkla açıklanamaz. Çünkü yaklaşık 30 yıldır hububatta verimlilik ve maliyet sorunlarını çözmek için kalıcı adım atılmamıştır. 2000'li yıllara kadar arpa ihraç eden Türkiye, uygulanan yanlış politikalar nedeniyle arpa ithal eder konuma gelmiştir.

Sıcak iklim tahıllarından mısır prim uygulaması ve kaliteli tohumluk, özellikle melez tohumluk kullanımı; pirinç ise, birim alana verimi yüksek çeşitlerin kullanılmasının yanı sıra ekim alanlarının artırılması nedeniyle üretim artışı gerçekleşen iki ürün olarak öne çıkmaktadır.

2000'li Yıllarda Hububat Üretimi (Bin ton)

Yıllar	Toplam	Buğday	Arpa	Mısır	Çeltik
2000	32.249	21.000	8.000	2.300	350
2001	29.571	19.000	7.500	2.200	360
2002	30.831	19.500	8.300	2.100	360
2003	30.807	19.000	8.100	2.800	372
2004	34.154	21.000	9.000	3.000	490
2005	36.472	21.500	9.500	4.200	600
2006	34.643	20.010	9.551	3.811	696
2007	29.257	17.234	7.307	3.535	648
2008	29.287	17.782	5.923	4.274	753
2009	33.577	20.600	7.300	4.250	750
2010	32.749	19.660	7.240	4.310	860
2011	35.202	21.800	7.600	4.200	900
2012	33.377	20.100	7.100	4.600	880

Kaynak: TÜİK

Türkiye bakliyatta nüfus artış hızını yakalayabilecek bir üretim artışına ulaşamamış; çoğu zaman ya sabit, ya negatif dengeye giden üretim hızlarında kalmıştır. Günümüzde bakliyat üretimi 10 yıl önceki seviyesinin gerisindedir.

2000'li Yıllarda Bakliyat Üretimi (Bin ton)

Yıllar	Toplam	Nohut	Kuru Fasulye	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek
2000	1.182	548	230	280	73
2001	1.328	535	225	460	60
2002	1.510	650	250	500	65
2003	1.437	600	250	485	55
2004	1.453	620	250	480	60
2005	1.433	600	210	520	50
2006	1.431	552	196	580	42
2007	1.265	505	154	508	27
2008	855	518	155	106	25
2009	1.101	563	181	275	27
2010	1.235	530	213	422	25
2011	1.132	487	201	380	26
2012	1.191	518	200	410	28

Kaynak: TÜİK

1998 yılında 22 milyon ton olan şekerpancarı üretimi, 2000 yılından başlayarak uygulanan IMF-Dünya Bankası dayatmalı programla birlikte dalgalı bir seyir izleyerek 2012 yılında 15.8 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Pamukta üretim yerine, ithalatı destekleyici politikalar nedeniyle; Amik Ovası'nda pamuğun yerini buğday, Ege'de mısır aldı; GAP, yüzde 60'lık payı ile birinci üretim bölgesi haline geldi.

Son 10 yılda pamuk ve patates üretimindeki gerileme yüzde 10 dolayındadır. Ayçiçeği üretimi ise 20 yıl önceki seviyesine ancak ulaşabilmiştir.

IMF ve Dünya Bankası'nın buyrukları doğrultusunda TEKEL'in Kanun hükmüyle destekleme alımlarından çekilerek sözleşmeli üretime geçilmesi tütünçülük için yıkım oldu. Dünyanın en kaliteli şark tütününü yetiştiren çiftçimiz hızla üretimden uzaklaştı. 2000-2011 yılları arasında tütünde ekici sayısı 580 binden 51 bine, ekim alanı 237 bin hektardan 97 bin hektara, üretim ise 200 bin tondan 45 bin tona geriledi.

TEKEL'in Şubat 2008'de British American Tobacco'ya (BAT) satılmasıyla sektör tümüyle çokuluslu sigara şirketlerinin eline geçti. 2012 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren sigara üretim şirketlerinin kullandıkları toplam 100 bin ton tütünün yalnızca yüzde 17'sini yerli tütünler oluşturmaktadır. Bu oran 2003 yılında yüzde 42 idi.

2000’li Yıllarda Endüstri Bitkileri Üretimi (Bin ton)

Yıllar	Tütün	Ş. Pancarı	Pamuk (Lif)	Ayçiçeği	Patates
2000	200	18.821	880	800	5.370
2001	144	12.633	914	650	5.000
2002	153	16.523	988	850	5.200
2003	112	12.623	920	800	5.300
2004	134	13.517	936	900	4.800
2005	135	15.181	864	975	4.090
2006	98	14.452	977	1.118	4.397
2007	75	12.415	868	854	4.228
2008	93	15.488	673	992	4.197
2009	81	17.275	639	1.057	4.398
2010	52	17.942	817	1.320	4.513
2011	45	16.126	955	1.355	4.613
2012	80	15.000	860	1.370	4.792

Kaynak: TÜİK

Sebze üretimine gelirsek; kuru soğan, karpuz ve kavun üretimi 10 yıl öncesindeki seviyesinin altındadır. Domates üretimindeki nispi artış, 2010 yılında ortaya çıkan güve zararı nedeniyle negatife dönmüş; daha sonraki yıllarda 11 milyon ton dolayında sabitlenmiştir.

2000’li Yıllarda Sebze Üretimi (Bin ton)

Yıllar	Kuru Soğan	Karpuz	Kavun	Domates
2000	2.200	3.940	1.865	8.890
2001	2.150	4.020	1.775	8.425
2002	2.050	4.575	1.820	9.450
2003	1.750	4.215	1.735	9.820
2004	2.040	3.825	1.750	9.440
2005	2.070	3.970	1.825	10.050
2006	1.765	3.805	1.766	9.855
2007	1.859	3.797	1.661	9.945
2008	2.007	4.002	1.750	10.985
2009	1.850	3.810	1.679	10.746
2010	1.900	3.683	1.612	10.052
2011	2.141	3.864	1.648	11.003
2012	1.668	4.022	1.689	11.350

Kaynak: TÜİK

Özetlemek gerekirse; 2000 sonrası dönemde buğday üretimi yerinde saymış, arpa üretimi ise önemli ölçüde gerilemiştir. Başta tütün ve pamuk olmak üzere endüstri bitkilerinin; nohut, kuru fasulye ve mercimek gibi kuru baklagillerin; patates ve kuru soğan gibi yumru bitkilerin üretimleri azalmıştır. Bitkisel üretim alanında yalnızca mısır, çeltik ve ayçiçeğinde anlamlı üretim artışları sağlanmıştır. Diğer ürünlerde üretim istikrarsızdır, kendini tekrarlama veya üretim düşüşleri söz konusudur.

Bitkisel Üretimde Değişmeler (2002=100)

Ürünler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Buğday	100	97	108	110	103	88	91	106	101	112	103
Arpa	100	98	108	114	115	88	71	88	87	92	86
Mısır	100	133	143	200	181	168	204	202	205	200	219
Çeltik	100	103	136	167	193	180	209	208	239	250	244
K.Mercimek	100	97	96	104	116	102	21	55	84	76	82
Y.Mercimek	100	85	92	77	65	41	38	42	39	40	43
Nohut	100	92	95	92	85	78	80	87	82	75	80
K. Fasulye	100	100	100	84	78	62	62	72	85	80	80
Ş. Pancarı	100	76	82	92	87	75	94	105	109	98	91
Pamuk	100	92	97	88	100	89	72	68	85	97	87
Tütün	100	73	88	88	64	49	61	53	36	29	52
Ayçiçeği	100	94	106	115	132	100	117	124	155	159	161
Patates	100	102	92	79	85	81	81	85	87	89	92
K. Soğan	100	85	100	101	86	91	98	90	93	104	81
Karpuz	100	92	84	87	83	83	87	83	81	84	88
Kavun	100	95	96	100	97	91	96	92	89	91	93
Domates	100	104	100	106	104	105	116	114	106	116	120

TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

İthalata dayalı hayvancılık politikalarının sonu: Son 30 yılda hayvan varlığı 85 milyondan 50 milyona düşmüş; bu politikaların etkisi, 2010 yılında et fiyatlarındaki olağanüstü artışlar şeklinde ortaya çıkmıştır.

Türlerine Göre Hayvan Sayıları (Bin baş)

Yıllar	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	Toplam
1980	15.894	1.031	48.630	19.043	84.598
1985	12.466	551	42.500	13.336	68.853
1990	11.377	371	40.553	10.977	63.278
1995	11.789	255	33.791	9.111	54.946
2000	10.761	146	28.492	7.201	46.600
2005	10.526	105	25.304	6.517	42.453
2006	10.871	101	25.617	6.643	43.232
2007	11.037	85	25.462	6.286	42.870
2008	10.860	86	23.975	5.594	40.514
2009	10.724	87	21.750	5.128	37.689
2010	11.370	84	23.090	6.293	40.837
2011	12.386	98	25.032	7.278	44.794
2012	13.915	107	27.425	8.357	49.805

Kaynak: TÜİK

Et fiyatlarındaki artışları ithalatla kontrol etmeye karar veren hükümet, 30 Nisan 2010 tarihinden itibaren canlı hayvan ve et ithal edilmesine karar vermiş; 1996 yılından beri yasak olan kırmızı et ithalatına başlanmıştır. İthalata izin verilmesinden bugüne kadar ülkeye yaklaşık 2.7 milyon baş sığır, koyun ve keçi girmiş; ithal edilen canlı hayvan, et ve et ürünlerine ödenen bedel 3.1 milyar doları bulmuştur.

İthalat odaklı hayvancılık politikaları; yalnız ithalat lobileri ve bu amaca yönelik şirketlerle, Türkiye'yi pazar haline getirmek isteyen çökuluslu tekellere yarar

sağladı. İthalat neredeyse ülkede besiciliğin sonunu getirdi. Yerli etin ithal etle rekabet etme imkânı kalmadığı gerekçesiyle birçok besi işletmesi (Banvit, Koç gibi) üretimini durdurdu; böylece hayvancılık sektörü tümüyle ithalata bağımlı hale gelmeye başladı. Bu süreçten perakende gıda sektörünün yerli ve yabancı tekellerin kontrolünde olması nedeniyle tüketiciler de kârlı çıkamadılar.

Canlı Hayvan İthalat Miktarı (Baş)

Yıllar	Siğir	Koyun ve Keçi	Toplam
2010	139.949	234.974	374.923
2011	470.796	1.447.764	1.918.560
2012	-	405.186	405.186
Toplam	610.745	2.087.924	2.698.669

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret Veri Tabanı

Canlı Hayvanlar Et ve Et Ürünleri İthalat Bedeli (Bin \$)

Yıllar	Canlı hayvanlar	Et ve et ürünleri	Toplam
2010	333.080	251.235	584.315
2011	1.028.121	514.810	1.542.931
2012	852.074	99.743	951.817
Toplam	2.213.275	865.788	3.079.063

Kaynak: TÜİK

Bu olumsuzluğa 2012 yılında kaba yem sıkıntısı da eklendi. Yonca fiyatları yüzde 100'ün, saman fiyatları yüzde 300'ün üstünde artış gösterdi. Bazı yetkililer bu sonucu, yağışların yetersizliği kolaycılığına bağladılar. Gerçek neden, uygulanan yanlış tarım politikaları nedeniyle dikkate alınacak miktarda tarım arazisinin ekilememesi ve kaba yem sıkıntısından yarar sağlayan iç ve dış spekülâtif çıkar gruplarıdır.

Sattığı et ve sütle yem alamaz duruma geldiği için üretici ineğini kesmek zorunda kalmaktadır. Günümüzde kesilen hayvanların yüzde 60'ının süt ineği olduğu belirtilmektedir ki bu, çok tehlikeli bir süreçtir.

2008 yılında 1 milyonun üzerinde süt ineği kesildi; buna et üretimi artıyor, fiyat düşüyor diye sevinenler oldu. Ancak, faturası sonradan çıktı, kırmızı ette ve hayvancılıkta büyük kriz yaşandı. Krizi aşmak için ithalat kapıları sonuna kadar açıldı. Türkiye 3 yılda 3 milyar dolarlık canlı hayvan ve et ithal etmek zorunda kaldı.

Tohumluk piyasasına yabancılar hakim: Özel tohumculuk şirketlerinin hibrit mısır, hibrit ayçiçeği, patates ve sebze tohumlukları tedarikindeki payı yüzde 100'e ulaşmaktadır. 2010 yılında hibrit mısır tohumluğunun yüzde 60'ı 5 yabancı şirket tarafından sağlanmıştır. Ayçiçeğinde bu 3 şirketin toplam payı yüzde 90'ın üzerindedir. Pamukta ise Bayer ve Pioneer'in toplam payı yüzde 40'ı aşmaktadır. İthalata bağımlılık oranı standart sebze yüzde 45'e, çim bitkilerinde yüzde 60'a, hibrit sebze tohumluğunda ise yüzde 80'e ulaşmaktadır.

Sulama yatırımları geriliyor: Türkiye'de teknik ve ekonomik kriterlere göre sulanabilecek arazi miktarı 8,5 milyon hektardır. Bunun 5.4 milyon hektarı (yani yüzde 64'ü) sulamaya açılabilmiştir. 1995-2002 döneminde 508 bin hektar sulama

yatırımı yapmış olmasına karşılık, 2003-2010 döneminde 387 bin hektar sulama yatırımı gerçekleşmiştir.

Gübre kullanımı azalıyor: Kimyasal gübre üretimi için gerekli temel girdilerin yaklaşık yüzde 95'i ithalatla temin edilmektedir. Sektörde kapasite fazlası olmasına rağmen iç talebi karşılayacak düzeyde üretim yapılmamakta; ihtiyacın yarısı ithalatla karşılanmaktadır.

2011 yılında gübre üretimi 3.8 milyon ton iken, 2012 yılında 3.7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Kimyasal Gübre Tüketiminde İthalatın Payı

Yıllar	Tüketim (Bin ton)	Üretim (Bin ton)	İthalat	
			Miktar (Bin ton)	Payı (%)
1998	5.465	3.820	1.744	31,9
2000	5.294	3.163	2.408	45,5
2005	5.199	3.158	2.478	47,7
2006	5.367	3.133	2.661	49,6
2007	5.148	3.114	2.377	46,2
2008	4.129	2.961	2.078	50,3
2009	5.276	2.878	3.007	57,0
2010	4.968	3.447	2.284	46,0
2011	4.766	3.750	2.242	47,0
2012	5.340	3.661	2.086	39,0

Kaynak: Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü

İç pazardaki gübre fiyatlarını, uluslararası piyasalardaki hammadde ve gübre fiyatları; döviz kurundaki değişimler ve gübre tekellerinin kâr hırsı belirlemektedir. Nitekim son bir yılda kompoze gübreler dışındaki gübre fiyatları türlerine göre yüzde 11-22 oranlarında artmıştır.

Kimyasal Gübre Fiyatları (TL/ton)

Yıllar	%21 AS	% 26 CAN	%33 AN	Üre	DAP	20.20.0
2011	532	561	678	893	1.362	964
2012	590	674	786	1.091	1.341	965

Kaynak: Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü

Bitki koruma ilaçları pazarını üç şirket kontrol ediyor: Türkiye'de bitki koruma ilaçları sektörü aktif madde açısından dışa bağımlıdır. İmalatta kullanılan girdilerin yüzde 90'ı ithal ediliyor. Firmalar aktif madde ithal ederek jenerik (eşdeğer) ilaç üretiyor. Yaklaşık 650 milyon TL'lik pazarda yüzde 20'lik payıyla Hektaş ilk sırayı almakta, onu Bayer ve Syngenta izlemekte. Bu üç şirket pazarın yarısından fazlasını kontrol ediyor. Bunlardan Hektaş; DuPont ve Makhteshim-Agan gibi agro-kimya devlerinin dağıtıcısıdır.

Traktör piyasası tekelleşiyor: Traktör piyasasına uzun yıllar iki şirket hakim idi. Bunlarda biri, Koç Grubu ile Hollanda merkezli CNH Global N.V. ortaklığı olan Türk Traktör, diğeri ise Massey Ferguson lisansı ile üretim yapan Uzel Makine idi. Uzel, 2008'de Massey Ferguson markasına ait üretim lisansını kaybetti. Bu nedenle 2010 yılında Türk Traktör şirketinin traktör üretimindeki payı yüzde

70'lere ulaştı. 2012 yılında bir önceki yıla göre traktör imalatında yüzde 12, traktör satışlarında ise yüzde 17'lik bir gerileme yaşandı.

2000'li Yıllarda İmalatı ve Satışı

Yıllar	Traktör İmalatı	Traktör Satışı	Traktör Sayısı
1998	61.868	53.922	902.513
1999	27.867	22.964	924.471
2000	37.938	29.365	941.835
2001	15.052	11.457	948.416
2002	10.840	6.810	970.083
2003	29.761	16.636	997.620
2004	42.511	29.583	1.009.065
2005	41.502	34.996	1.022.365
2006	44.386	39.706	1.037.383
2007	37.623	34.399	1.056.128
2008	28.751	27.022	1.070.746
2009	17.762	13.758	1.073.538
2010	40.178	36.072	1.096.683
2011	63.557	60.466	1.125.001
2012	56.000	50.320	1.178.253

Kaynak: TÜİK, Tarmakbir

Tarımsal destekleme ödemeleri yerinde sayıyor: 2006 yılında çıkarılan Tarım Kanunu'nun 21. maddesine göre, her yıl tarımsal destekleme için bütçeden ayrılan kaynak, gayrisafı millî hasılanın en az yüzde 1'i olması gerekirken, bu rakam ancak binde 5-6'sı dolayında gerçekleşmiştir.

Yıllar İtibariyle Tarımsal Amaçlı Transferler

Yıllar	GSYH (Milyon TL)	Tarımsal Transferler (Milyon TL)	Tarım transfer/ GSYH (%)
2003	454.781	2.805	0,62
2004	559.033	3.084	0,55
2005	648.932	3.707	0,57
2006	758.391	4.784	0,63
2007	843.178	5.555	0,66
2008	950.534	5.811	0,61
2009	952.559	4.495	0,47
2010	1.098.799	5.817	0,53
2011	1.297.713	6.962	0,54
2012	1.416.817	7.557	0,53

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

Ayrıca 2010 yılından itibaren geçilen havza bazlı modelde prim desteklerine 2013 yılı için birçok kaleme artış yapılmazken, bazı ürünlerde sembolik artışlar yapılmıştır. Üretimi yaygın olmayan aspir ve soya gibi yağ bitkilerine verilen primler artırılırken; hububat, bakliyat ve pamukta son 5 yıldır hemen hemen aynı destek verilmektedir.

Tarıma verilen desteklerde arz, talep, üretim, maliyet, ihracat, ithalat, gibi temel kriterler dikkate alınmamaktadır.

Yıllar İtibariyle Tarım Ürünlerine Ödenen Prim Destekleri (krş/kg)

Ürünler	2009	2010	2011	2012	2013
Pamuk (sertifikalı)	42	42	42	46	50
Yağlık Ayçiçeği	21	23	23	24	24
Soya (sertifikalı)	27,5	35	50	50	50
Kanola	23	27,5	40	40	40
Dane Mısır	4	4	4	4	4
Aspir	25	30	40	40	45
Zeytinyağı	25	30	50	50	60
Buğday	5	5	5	5	5
Arpa	4	4	4	5	5
Çavdar	4	4	4	5	5
Yulaf	4	4	4	5	5
Tritikale	-	4	4	5	5
Çeltik	10	10	10	10	10
K.Fasulye	10	10	10	10	10
Nohut	10	10	10	10	10
Mercimek	10	10	10	10	10
Yaş Çay	11,5	11,5	12	12	?

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

Sonuç: Türkiye toprak, iklim ve bitki zenginliği bakımından önemli potansiyeli bulunan bir ülkedir. Ancak uygulanan politikalarla çiftçi tarımdan uzaklaşmakta, üretim artmamakta, ihracat kısıtlanmakta, ithalat yoluyla döviz kaybı olmaktadır. Öte yandan sübvansiyonla desteklendiği için dışarıdan ucuza alınan ürünler, yerli ürünlerle rekabet etmektedir.

Bu sürecin tersine dönmesi Türkiye'nin toprak ve iklim gibi özgül ekolojik koşullarına, insanların ihtiyaç ve çıkarlarına uygun sürdürülebilir üretim planları yapmasına ve doğru tarım politikaları uygulamasına bağlıdır.